

STARI POLITIKI IN JAVNI DELAVCI

O OSVOBODILNI
FRONTI, O JUGO-
SLOVANSKEM
OSVOBODILNEM
GIBANJU IN O TITU

RAZGOVORI
Z DR. BRECLJEM
ING. DUŠANOM
SERNECEM,
ENGELBERTOM
G A N G L O M
IN DR. NIKOM
ZUPANIČEM

IZDALO UREDNIŠTVO SLOVENSKEGA POROČEVALCA

THE
LIBRARY
OF THE
MUSEUM OF
NATURAL HISTORY
OF THE
CITY OF
NEW YORK

LIBRARY OF THE
MUSEUM OF
NATURAL HISTORY
OF THE
CITY OF
NEW YORK

LIBRARY OF THE MUSEUM OF NATURAL HISTORY OF THE CITY OF NEW YORK

ZAPISAL VIKTOR SMOLEJ

STARI POLITIKI IN JAVNI DELAVCI

O OSVOBODILNI FRONTI,
O JUGOSLOVANSKEM OSVOBODILNEM GIBANJU
IN O TITU

Razgovori z dr. Brecljem,
ing. Dušanom Sernecem, Engelbertom Ganglom
in dr. Nikom Zupaničem

IZDALO UREDNIŠTVO SLOVENSKEGA POROČEVALCA

16339

8 20. 3. 1956 / 1207

Ta brošura prinaša misli in ugotovitve, ki so jih v nevezanih razgovorih podale vidne osebnosti starejše slovenske generacije. Te izjave so priča, kako Osvobodilna Fronta kot sestavni del celotnega jugoslovanskega naroda osvobodilnega gibanja pod Titovim vodstvom organsko dograja vse dobro in pozitivno, kar je vsebovala naša politična preteklost. OF je vključila vse, kar je pozitivnega v slovenskem narodu. V njenem delu dozoreva in se dopolnjuje vse, o čemer so mislile plemenite starejše generacije. Izjave različnih osebnosti, katerih dejavnost spada v dobo predaprilske Jugoslavije in celo še v čas pred Jugoslavijo, nas potrjuje v prepričanju, da osvobodilna borba, kot jo je spočela in kot jo vodi Osvobodilna Fronta slovenskega naroda, pomeni izpolnitev in povečanje stoletnih slovenskih teženj in stremljenj.

Uredništvo

Razgovor o dr. Antonu Breclju

Dr. Anton Breclj, član Vrhovnega plenuma OF, je umrl 22. septembra 1943, kmalu po kapitulaciji Italije, ki se je proti njeni okupaciji dvignil v OF tudi sam, saj je pod to okupacijo bila že čez 25 let njegova ožja domovina Goriška. Doživel je veliko zadoščenje, da je padel prvi okupator, proti kateremu so se dvignile njemu tako ljube slovenske množice, množice Ljubljane in Goriške, Gorenjske in Štajerske, Dolenjske in Koroške. Videl je padec najbolj nadutega sovražnika in za rodno Primorsko najbolj krvavega nasilnika, fašističnega okupatorja. Legel je in za seboj pustil svetel spomin. Pokopali so ga pri Sv. Križu. Na istem pokopališču leže pobiti slovenski talci, borci za svobodo svojega naroda in za srečno prihodnost slovanskega juga. Med njimi je njegov zet dr. Aleš Stanovnik, med njimi so kmetje, delavei in dekleta iz naših vasi, med njimi so inženirji in šolniki, umetniki in odvetniki. Cvet slovenskega naroda.

Ob njegovi smrti je IOOF izdal v njegov spomin izjavo, v kateri njegovo smrt objavlja vsem svobodoljubnim Slovencem doma in na tujem. „Kot neupogljivo raven značaj... je služil svojemu narodu z vso svojo moško in neustrašeno osebnostjo... njegov vzgled je potrdilo zgodovinskemu dejstvu, da je Osvobodilna Fronta združila iz naše politične preteklosti vse, kar je bilo v njej vrednega. Pokojnikova prisotnost v najvišjem narodno osvobodilnem predstavništvu je bila za osvobodilno borbo priznanje očetov, kakor je osvobodilna borba iz polnitev in poveličanje stoletnega prizadevanja našega naroda.

Spomin slovenskega naroda bo ohranil dr. Breclja med svojimi možmi.“

Razgovarjala sva se z njegovim sinom dr. Marijanom Brecljem, organizacijskim Sekretarjem IOOF in članom Predsedstva SNOS, o očetu — politiku in njegovi politični poti.

Pot je bila ena, pravi dr. Marijan. Dosledno slovenska in pristno jugoslovanska v sedanjem pomenu besede. Tej poti in temu smotru je bilo posvečeno vse njegovo prizadevanje in stremljenje. Rešiti slovenski narodni in jugoslovanski federativni program v bistvu in celoti, to je bila njegova politična ideja, ki ga je vodila ves čas, tako v bojih po Vidovdanski ustavi kakor v letih po ustanovitvi šestojanuarskega režima in v letih naše osvobodilne borbe. Vztrajno in mimo vseh je šel za to veliko mislijo.

Kakšno vlogo je igral potemtakem v SLS, ki si je lastila prav ta slovenski program, kot edina politična zastopnica? Kdaj je dokončno prišlo do preloma med njim in vodstvom?

Da ne sežemo globlje, vzemimo zadnjih 15 let. Šestojanuarski diktatorski režim je v SLS v prvem trenutku utrdil slovensko politično misel, naš slovenski in jugoslovanski program skoro da v nekem takem smislu, kot ga pojmuje danes. Toda prevladala je popolnoma struja, ki je bila za laviranje in po sili razmer vedno za kompromis s komer koli, ki bi ji zagotovil posedujoče pozicije. Tako se je v vodstvu SLS kmalu po ustanovitvi šestojanuarskega režima utrdila in uveljavila enako diktatorska in tudi centralistična, to je protislovenska smer, kakor jo je v jedru predstavljal vsak režim po 6. januarju 1929. Vodstvo SLS je tedaj slovenski in jugoslovanski program, kot so ga zahtevale množice SLS, izdala, izdala demokratičnost slovenskih množic. Politični hinavci iz vodstva SLS, ki so godli na slovenske strune, kadar je bilo treba nastopati pred slovenskim ljudstvom, a ponižno pritrjevali čaršijskemu centralizmu in njenim oblastnikom, ti politični dvoživkarji so prodali slovenski program in se zlili v JRZ, ki je bila protislovenska, ker je bila centralistična in nedemokratična. Tedaj, to je 1935, je oče prelomil in prešel v ostro opozicijo proti vodstvu stranke. Javno se je ta njegov odklon, ta protest pokazal ob volitvah, ko so različne stranke

v nekaki ljudski fronti hotele zrušiti diktatorski in centralistični režim. Tedaj je oče demonstrativno kandidiral v Ljubljani proti dr. Korošcu, voditelju v JRZ. V tej ostri opoziciji proti JRZ, ker je zlitje SLS z JRZ pomenilo popolno izdajstvo nad slovenskimi katoliškimi množicami, je ostal ves čas do poloma Jugoslavije. Oče je pojmoval program SLS kot izrazito slovenski narodni program v duhu popolnega zedinjenja Slovenije in federalizacije, Jugoslavije, ki bi dopustila vsem jugoslovanskim narodom svoboden razvoj. V socialnem pogledu je zasledoval prvotne Krekove zamisli, zaradi česar je imel boje proti sistemu klerikalnega združništva, proti Zadrudni Zvezi in njenemu gospodarjenju itd. in zato seveda z nasprotne strani tudi doživiljal gonjo in napade.

Iz vsega tega se mi zdi popolnoma naravno, da je takoj stopil v OF. Lahko si mislim, kako je gledal na ljubljanskih ulicah italjanskega okupatorja, ki ga je kot Primorec poznal že desetletja. Obenem si lahko mislim, kakšno potrdilo njegove poti in njegove presoje je bilo dejstvo, da se je vodstvo SLS celo ob prihodu Italjanov tako izdajalsko vedlo do svojega naroda. Kako je gledal oče na Osvobodilno Fronto?

Brez pridržka in povsem pozitivno, zato je v njej sodeloval od vsega početka. Bil je član Vrhovnega plenuma OF in se je z vso vnemo in prizadevnostjo udeleževal vseh sej in sestankov in konferenc, ki smo jih imeli v Ljubljani, ko se je ustvarjal temelj za osvobodilno gibanje in za oborožen odpor. Tesno je bil pri tem delu povezan z zetom dr. Alešom Stanovnikom, ki so ga fašisti ustrelili kod talca 2. junija 1943. Dr. Aleš Stanovnik je bil član političnega odbora Vrhovnega plenuma skupno s Kocbekom, Kidričem, Marušičem in Rusom. S tasto ga je družila istovetnost nazorov in pogledov na delo OF. Njuno sodelovanje je rodilo obojestranske koristi in še bolj utrjalo enotnost OF. Za očeta je bila rešitev slovenskega vprašanja mogoča v dejanski politični enotnosti, ki jo je videl uresničeno v OF. Bil je Goričan, zato je toliko bolj doumel potrebo enotne politične organizacije, da se uresniči slovenski narodni in jugoslovanski državni program. Bil je veren, toda ne sladak in svoji vernosti in je z vso vnemo dokazal ljubljanski višji duhovščini, kako je na napačni poti, ko je začela uvajati faši-

stične metode v svoje politično delo, kakor je bilo n-pr. ob ustanavljanju zveze zelenih delavcev in gonji proti Jugoslovanski Strokovni Zvezi. Svet, ki se je v tej vojni zavrtel v svojih tečajih, je prinesel boj na življenje in smrt. Tu v očetu ni bilo nobenega omahovanja glede osnovnega načina našega narodno osvobodilnega boja: boj je sedaj mogoč ne s papirnatimi resolucijami, ampak z orožjem. Proti narodnim izdajalcem mora soditi narod samo enomiselno: z obsodbo. Enotnost OF mu je bila prvo. Leta 1942 sta po veliki okupatorjevi ofenzivi prišla v Ljubljano zastopnika IO Kardelj in Kidrič. Bili so to najkritičnejši časi. Enotnost osvobodilnega gibanja je bila prva in najnujnejša zahteva. V tistem času je bilo treba poguma že zato, da na tak sestanek sredi Ljubljane prideš. Oče se je udeležil tedanje seje Vrhovnega plenuma OF in najaktivneje sodeloval pri potrditvi politične enotnosti. Znova je bila potrjena enotnost sestavnih skupin, pri čemer je ravno oče nudil svojo največjo pomoč.

Saj je bil že na tem, da se pridruži partizanom, ali ne?

S tovarišem ing. Dušanom Sernecom sta bila povabljena, da prideta na osvobojeno ozemlje. Tovariš Dušan Sernek je prišel, oče pa je hotel videti še svojo Goriško in urediti nekaj domačih zadev, na kar bi se pridružil partizanom. Preden bi prišel dokončno na partizansko ozemlje, za kar je bil pripravljen, je prišel k nam na obisk iz Ljubljane. Imeli smo sestanek — to je bilo julija 1943 — ki sta se ga poleg brata dr. Bogdana in mene udeležila tudi Kidrič in Kocbek. Tedaj smo imeli med seboj daljše razgovore, na katerih smo dopodrobna pregledali vse dotedanje poti OF ter pretresli vse politične, organizacijske, taktične in druge plati našega gibanja. Oče se je z izrecnim navdušenjem popolnoma strinjal z vsem našim delom. Hotel je s svojim prihodom samo še zaključiti svojo dosledno pot. Prav tedaj je prišel padec fašizma in naše zmage ob tem prevratu. Tedaj je bil na Primorskem in je kmalu po vrnitvi umrl. Uresničilo se je, kar je vedno govoril: Jaz bom še pri Sv. Martinu, ko Lahov ne bo več. Res je doživel prav dneve narodnega prevrata na rodnem Vipavskem, ko se je pred slovensko silo umaknil italijanski okupator v svojo deželo.

Kakšen pa je bil njegov odnos do sredincev, ki se jih je nekaj lepilo na slovenski program, kot ga je zastopal v

SLS tvoj oče? V SLS so bile stalno neke struje, ki so v zadnjih letih doživele različen razvoj oziroma zaključek svoje poti. Večinska struja se je izdajalsko podredila najprej fašistični Italiji, sedaj pa Nemčiji. Neka struja je ostala na sredi poti in čaka — kar dejansko pomeni potrdilo in tiho soglasje s politiko izdajalstva. En del se je pretil v OF. Da je obsojal različne deputacije, ki so se hodile klanjat v Rim največjemu krvniku na Primorskem Mussoliniju, to je popolnoma jasno. Ali je skušal kako vplivati na svoje znance, ki so se držali sredine, in kako je skušal vplivati na višjo duhovščino, ki je vedno bolj drsela v smer narodnega izdajstva?

Oče je bil poštenjak. Osnovna poteza njegovega značaja je bila poštenost. Zato je razumljivo, da je poznal samo da-da in ne-ne. Sredinstvo je zanj pomenilo v osebnem, značajskem oziru strahopetstvo, cincavost in figarstvo, v politiki pa nedoslednost, zlaganost in ponarejenost. V časih, kot so danes ni mogel videti nikjer popustljivosti. Ko je n. pr. neko noč prišla policija, da ga odvede, se je uprl in ni šel z njo. Agenti so ga v zadregi pustili doma, češ, naj se drugi dan sam javi na policiji. Ko se je v resnici javil, je nastopil tako odrezavo in ostro, da ga niso zaprli, ampak pustili domov. Zanj ni bilo čakanje, zanj je bil ali pristanek na osvobodilno borbo ali izdajstvo. Zato je imel povsod, kjer je mogel, stalne razgovore. Povsod je dopovedoval in razlagal, tako laikom kod duhovnikom, da predstavlja OF združenje vseh slovenskih narodnih sil za uresničenje naših stoletnih stremeljenj in da je vsako pomišljanje samo voda na mlin sovražniku, ki čaka, da te zadavi. Z vso dušo se je prizadeval za širino OF, za pridobitev poštenih elementov v narodno osvobodilno gibanje, vse to tudi med duhovniki, ker je imel čisto vest in čiste roke. Zanj politik ni bil politik, če ni bil borec, ki se ne straši ničesar in nikogar. Bil je dejanski zastopnik in predstavnik tistih ljudskih in demokratičnih idej, ki so živele v slovenskih katoliških množicah SLS v času, ko je stranka najčisteje in najzvesteje zastopala slovensko in jugoslovansko misel. Stopil je v OF tako prostodušno, kod so v OF vstopili iz drugih strank vsi, ki so zastopali misel resnične demokracije, slovenske osvoboditve in zedinjenja v politični enoti in resničnega

jugoslovanstva, enakopravnosti in svobode vseh jugoslovanskih narodov.

Obnavlja spomine na politično preteklost zadnjih let v Sloveniji in Jugoslaviji. Kar je spominov vezanih na dr. Antona Breclja, tu še nimajo mesta, ker še ni minilo leto, odkar so ga zagrebli pri Sv. Križu. A poudariti je vredno iz njegovega življenja še to, da je bil velik Slovan. Dr. Janez Ev. Krek, Abram, Vuga in dr. Breclj — on edini laik med tremi dunovniki — so sestavljali kazaško družčino Sič, v kateri so vsi nosili kazaška imena. Dr. Breclj je bil Bogdan Kazak. „Fant, uči se ruščine!“ je vedno govoril svojim sinovom. Slovansko čustvo, ki je prevevalo naše starejše generacije, mu je ostalo živo do dne, ko je stopil v evropski boj proti nacizmu in fašizmu največji slovanski narod, velik Rus in se postavil na čelo slovanskim narodom v boju za osvobodjenje.

Bogdan Kazak je v zadnjih svojih dneh zaslutil novi naš dan svobode in boljše prihodnosti. Že je žarela na nebu zarja novega dne, minevala je težka in najtemnejša noč v zgodovini slovenskega naroda. Jesen 1943 je napovedala začetek boja za končno svobodo zedinjene Slovenije, začetek boja za končno izvojevanje jugoslovanske skupne svobode, začetek boja za končni obračun slovanskih in anglosaških zaveznikov nad nemškim barbarstvom. Tedaj je legel v najlepšem upanju, da ystane nad njegovim narodom kmalu svoboda novega življenja, in danes vstaja iz razvalin in krvi prosta Evropa, v njej pa Slovenija in nova Jugoslavija. Pri tem delu ima svoj časten delež tudi dr. Anton Breclj.

Razgovor z ing. Dušanom Sernecem

Tisti dan pred odhodom, ko je bil tovariš ing. Dušan Sernee poklican, da se napoti v naše središče in od svojega namestnika sam prevzame posle poverjenišva za finance v Nacionalnem Komitetu Osvoboditve Jugoslavije, smo še utegnili zapisati nekaj njegovih misli o predaprilski in novi Jugoslaviji. Njegovo mišljenje o političnih grehah predaprilskih režimov in o novi jugoslovanski politiki, kot jo kažejo zadnja tri leta osvobodilne borbe, nam je že znano iz mnogih njegovih izjav, govorov in nastopov. V razgovoru zapisane njegove misli so jasne in kratke, kot so bile doslej jasne in preproste vse dosedanje njegove besede. S tovariškim nasmehom, a tudi s strogim obrazom in preteče iztegnjenim kazalcem postavlja svoje trditve.

Kako se je razvijala državna misel in težnja po lastni državnosti pri Slovencih in Jugoslovanih?

Vsako gibanje se mora roditi iz izkušenj. Tako gibanje potem počasi dozoreva in šele kot dozorel sad more postati stvarnost. Če s tega vidika odgovorim na prvo vprašanje, se je treba predvsem nekoliko ozreti v preteklost. O težnji po lastni državi se pri Slovencih do leta 1918, sploh ne da govoriti, ker o taki težnji ni bilo ne duha ne sluha. Nič čudnega, ker smo bili Slovenci več kot tisoč let objekt vladanja in nikdar subjekt. Hrvati so bili tozadevno na boljšem. Imeli so samoupravo v nekih določenih panogah in podrobnostih, čeprav je v načelnih vprašanjih vselej Pešta uveljavljala svojo voljo nasproti Zagrebu. Vladali so tako v Zagrebu kakor v Pešti le višji sloji, v prvi vrsti graščaki, do neke meje odlični meščani. Široke plasti ljudstva niso nikdar prišle do vlade. Topogledno so bili Hrvati celo na slabšem kot mi Slovenci v kranjskem deželnem zboru. Hrvatsko ljudstvo se je pod vodstvom bratov Radićev sicer zamen, a vendar desetletja borilo za oblast. Odtod Radićevo gibanje, ki je zrastle kot splošna hrvatska borba za lastno državnost. Edini, ki so se sami vladali, in to že davno pred 1918, so bili Srbijanci. Ti so vzeli tega leta državno krmilo

Jugoslavije v svoje roke in ga krepko držali do poloma 1941. Drugi narodi v Jugoslaviji, kot Hrvati, Slovenci, Črnogorci, Makedonci in drugi, niso v Jugoslaviji nikdar vladali. Njihovi delegati in ministri niso sedeli nikdar v vladi, temveč pri vladi. A spoznali so, kaj se pravi lastna vlada in lastna država, in isto je spoznalo tudi ljudstvo. Kajti četudi niso sedeli „za“ vladno mizo, temveč le „pri“ mizi — nekaj je bilo vendar tudi to. In tako je popolnoma naravno, da so vsi narodi ali pokrajine, ki so bili 1918 v Jugoslaviji zapostavljeni, danes za novo, federalno ureditev Jugoslavije.

S polomom Jugoslavije 1941 in z osvobodilno borbo pa se je rodilo tudi spoznanje usodne povezanosti vseh jugoslovanskih narodov in pokrajin.

Kako smo povezani Slovenci z ostalimi jugoslovanskimi narodi?

Deloma najdeš odgovor na to vprašanje že v mojem odgovoru na prvo vprašanje. Dodati bi pa hotel še naslednje. Vse, kar ima biti na tem svetu trajno, mora rasti organsko, to se pravi: iz malega veliko.

Saj ni dolgo tega, ko smo si bili na Kranjskem v laseh med seboj Gorenjci, Notranjci in Dolenjci. V poznejši dobi smo se dajali Štajerci, Kranjci in Primorci. Spomnimo se samo, kako so povsod postrani gledali reveže Primorce, naj so prišli kamor koli, ali v Maribor ali v Ljubljano. Široke slovenske množice so se šele po letu 1918. začele zavedati slovenskega občestva. V tem stanju smo stopili v Jugoslavijo. V naših množicah leta 1918 ni bilo jugoslovanske ideje in zgodila se je napaka, da so hoteli množicam nekako od zgoraj vcepiti idejo enega naroda. Kakor da bi v naravi cepil že odraslo drevo! To ni moglo biti trajno, ker so vse separatne sile obdržale vso svojo moč, ves svoj vpliv na množice in so ves čas Jugoslavije še delovale proti razširitvi narodnega pojma izven njih območja. Kakor sem že prej omenil, je šele organska skupna borba rodila tudi v množicah spoznanje usodne povezanosti vseh jugoslovanskih narodov, zlasti pri nas Slovencih. Zdaj smo na pravi poti, kajti zdaj se duhovno razvijamo organsko.

To je naš odlični voditelj Tito jasno spoznal, ko je pričel organizirati osvobodilno gibanje. Sprevidel je, da začenja s tem

organično rasti narodna zavest prav vseh narodov, obenem pa neločljiva medsebojna povezanost. V tem je ena njegovih največjih zaslug, da je ostal ob vsakem koraku glede duhovnega razvoja vseh množic, ki so se mu pridružile, pri naravnem razvoju iz malega v veliko. Tito ni samo odličen vojaški voditelj, ampak tudi izvrsten psiholog in filozof, skratka, z eno besedo pravi državnik.

Zamerilo se je KP, da je načelno mednarodna. Pa tudi to stvarno ne odgovarja dejstvu in ne resnici. KP je absolutno narodna, ker njen internacionalizem raste organično iz absolutno narodnega čustvovanja do še višje stopnje in ne vidi v zastopniku druge narodnosti svojega nasprotnika, če se ta ne dotika njegove narodne posesti duhovnih in gmotnih dobrin, ki so mu svete. To je le višja stopnja nacionalizma, nikakor pa ne odrekanje svoji narodnosti. Glejte samo današnjo borbo Sovjetske Zveze! Ali ta borba ni narodna?! In pri Slovencih vidimo, kako KPS dela za osvobodjenje in zedinjenje vsega slovenskega ozemlja.

Kaj pa tako imenovani samoslovenci in integralni Jugoslovani?

To vprašanje smatram prav za prav za nesmiselno. Naj si stavijo ti samoslovenci in integralni Jugoslovani sami vprašanje s tem, da smiselno negirajo prvi ali drugi del svojega vprašanja. Ali morejo separatistični samoslovenci zanikati, da smo Slovenci kot celota Jugoslovani, in na drugi strani ali more integralni Jugoslovan zanikati, da ga je rodila slovenska mati? To niso nasprotja, oba pojma se le dopolnjujeta. V politični borbi v predaprilski Jugoslaviji pa so vselej postavljali oba pojma kot nasprotje, ne da bi se ljudje zavedali, da je to nesmiselno.

Smatram za največji uspeh osvobodilnega gibanja med Slovenci, da je prekvasilo ves naš narod iz naroda blapcev v narod borcev, samozavestnih ljudi, ki nikdar ne bodo več polagali svojega tilnika pod peto duševnega zatiralca. Vsi so se navadili danes samostojno misliti, vse zadeve samostojno in tovariško presojati ter si ne dajo več diktirati od nikogar, pa naj bi to bil zunanji sovražnik ali pa lastni domači brat ali izdajalec.

Razgovor z Engelbertom Ganglom

Ker ga ni bilo na domu, sem ga poiskal na pristavi nad mestom. Mesto kaže žive sledove nemškega razbojništva, ko so njih tolpe pred štirinajstimi dnevi vdrle s Hrvatskega: vrsta do tal požganih hiš, pobita okna, groblje, razbita opeka, skrivljeni strešni žlebovi. Ganglovo pristavo — to je majhen sadovnjak, čebelnjak in pod — zakrivajo akcije in je čisto slučajno ostala cela, medtem ko se vse okolne hiše in gospodarska poslopja skoraj brez izjeme požgana do tal.

Ko ga pozdravim, se mu čudim, kakor sem se čudil živahnosti in zdravju sivolasega Serneca in sivolasega Zupaniča. Kljub sivim letom, jim je ostala vsa telesna čilost in bodrost duha.

Gangl spada med vidne javne delavce v predaprilski Jugoslaviji. Bil je med organizatorji jugoslovanskega učiteljstva že v Avstriji in potem v Jugoslaviji ter med organizatorji Sokolstva. Bil je dolgo vrsto let podstarosta jugoslovanskega Sokola in podstarosta Slovanske Sokolske Zveze.

Pripoveduje mi o nemškem divjaštvu, ki ga je pred časom doživelo njegovo rodno mesto, in o pisateljevanju, ki mu je v notranje sproščenje v teh letih vojne. Z lirično nadahnjenim navdušenjem odgovarja na stavljena vprašanja.

Ker ste od 1941, to je od okupacije, bivali ves čas v Metliki, ste imeli priliko opazovati in spremljati naš narodno osvobodilni boj od začetka do danes. Katere so bile tiste sile, ki so ta boj nosile? Kaj je naš narodno-osvobodilni boj sprožil v našem narodu? Kako da je narod tako spontano zagrabil za orožje?

Vzrok temu je spoznanje, da je okupator — bodi Nemec, bodi Italijan — človek nasilja, brezobzirnosti, samopašnosti in pohlepa po vsem, kar ni njegovega, bodi človek ali žival, bodi moralno ali gmotno imetje. Posebno Italijani, zvijačni in zahrbtni, so z vsemi sredstvi skušali izsiliti iz našega človeka priznanje,

da je proti njim in da samo čaka trenutka, kdaj in kako naj se nad njim maščuje. Trpinčili so posebno mlade ljudi izpod 14. leta po ječah na vse mogoče načine (s pretepanjem, z žilovko, z zabadanjem igel za nohtove itd.), da bi izsilili iz njih kakšno priznanje, da so ali sami ali njihovi svoji pripadniki protifašističnega gibanja, ki se je takoj po zlomu Jugoslavije spočelo proti nasilnemu okupatorju. To je pognalo naš svet v gore in gozdove, kjer so od prvega dne suženjstva vstali borci proti okupatorju. Z radostjo naglašam, da so bili med njimi tudi pripadniki Sokola. Pred vojno smo v obrambnih tečajih gojili trdno misel narodnega odpora proti tujim osvajalcem. V Beli Krajini smo imeli najtesnejše zveze z župo Karlovac, kjer se je gojil enak duh upora proti fašističnemu prodiranju v Jugoslavijo. Ko se je zrušila predaprilska Jugoslavija, so tudi Sokoli stopili v borbo. Naši ljudje kakor tudi Kordunaši iz Karlovške župe so med najhrambrejšimi borci za sedanje dokončno osvobodjenje. V to osvobodilno gibanje, v to borbo so vstopili vsi slovenski možje, vsi elementi, ki niso bili zastrupljeni z izdajalsko mislijo. Tako vidimo med borci vse naše ljudi, tudi duhovščino, ki so občutili pezo okupatorjeve pete na svojem tilniku in j m je bila osvoboditev prva, najnujnejša in najsvetejša dolžnost. Svoboda naroda je edino sredstvo za razvoj in napredek narodnih moralnih in fizičnih moči. Videl sem v teh letih, kako se more naše ozemlje samo v ozračju svobode razvijati v gospodarskem, političnem in kulturnem oziru. Taka svoboda je potrebna tako vsej Sloveniji kakor vsej Jugoslaviji.

Naš narodno-osvobodilni boj, je pri Slovencih vodila OF, Kaj je OF izprožila v slovenskem narodu?

Narodno osvobodilni boj, ki ga je vodila OF, je izprožil v Slovencih vero v samega sebe, tako da se je narod osvobodil tistega lahkotnega, še bolj rečeno lenobnega zanašanja na tujo pomoč ali pa še bolj popolne predaje v resigniranost. Ljudje so danes pri nas taki, da brez obotavljanja in mrmranja rajši pritrgajo sebi od ust, kakor pa da bi mu kes zbudila zavest, da ni proti tistemu, ki ga brani in ščiti, izpolnil v polni meri bratske dolžnosti. In baš ta preokret v mišljenju našega naroda me navdaja z upravičenim upanjem, da se bo takoj po osvoboditvi oprijel svojega dela za obnovo in za polepšanje in

izboljšanje svoje zemlje. Ko je na primer pred tednom dni velika nesreča zajela našo vas in naša mesta, da je na stotine naših ljudi ob razbojniškem vdoru Nemcev prišlo ob ves svoj imetek, nisi čul nobene tožbe, ki bi značila naš obup, temveč si samo doznaval čvrsto voljo medsebojne pomoči in neporušljivo vero v bodočnost, ki bo pravična vsakemu delovnemu človeku in ki bo pospeševala tvorno moč našega malega človeka.

Naš kmet je dobrodušne prirode, do skrajnosti gostoljuben, stalen v zvestobi do svojega prijatelja in sosesa, ima rad veselo napitnico in zdravico v svoji zidanici, njegov temperament je torej kakor lirična pesem, ki privablja tujca in napravlja našo vas in naše vinske gore vabljive, očesu in srcu prijetne. Toda naš kmetiški človek se v trenutku nevarnosti za svojo zemljo utegne iz ovce izpremeniti v divjo zver, ki pozna samo brutalno moč, kadar jo treba braniti svojo zemljo. Nekje v globini našega kmeta je bojevit značaj Matije Gubca in njegovega oprode in vojvode Ilije Gregoriča, ki o njem govori legenda, da je bil rojen Metličan. In kakor se je hrvatski vlastelin Milič pod planino Okičem usmilil osirotele dece Ilije Gregoriča, da jo je sprejel po očetovi tragični smrti za svojo, tako tudi naš kmet, ko se je v njem prebudil uporni duh proti grabežljivosti okupatorja, ni mogel storiti ničesar drugega kot zgrabiti za orožje v mislih, da bo vsak njegov sosed drug Milič, ki se bo usmilil njegovih sirot, če njega podere sovražna krogla. Njegovo junaštvo izvira iz globoke moralnosti, da svojo kri zapušča svojim sosedom, ki ga bodo nadomestovali, ako on kot borec pade za svojo zemljo. Ni ga torej nič motilo pri tem gnilobno in sentimentalno razmišljanje, patriotsko-nagonska sila ga je gnala v borbo za ideale, ki so se zanje borili njegovi davni predniki. Spominom teh velikih borcev naš človek ne more delati sramote. Zato ni bojazljiv, pozabil je na svoje zdravice in napitnice in natočil kelih našega zopetnega vstajenja s kapljami lastne srčne krvi.

Naš kmet je prišel za delo pri graditvi nove narodne oblasti. Zdaj vidi, da je odločanje o premnogh vprašanjih prešlo v roke tistih, ki so sami zrastli iz naše vasi in ki so jim kmetje sami poverili svoje zaupanje. To brez dvoma ugodno učinkuje na kmetiško ljudstvo, vendar je treba poleg golega zaupanja tudi velikega objektivnega in nepristranskega razsojanja in uvidevnosti, ker bi sicer brez tega, marsikaterega delo lahko zavedlo na napačna pota, ki bi dobri stvari bolj škodila kot koristila.

Naš narodno-osvobodilni boj so stalno blatili, da je ne-jugoslovanski, ampak samoslovenski ali internacionalističen ali srednje-evropski. Ali ste videli, kako vstaja novo jugoslovanstvo, za kar imate žive priče v brambi Metlike, ki so jo branile slovenske in hrvatske brigade?

Idejo jugoslovanstva je umazala naša politika v predaprilski Jugoslaviji, kot je to naglasil v svoji izjavi ob sporazumu dr. Šubašič: „Kriv ni narod, krivi smo mi politiki!“ Ker osebno nisem bil v nobeni politični stranki od leta 1918, lahko izjavljam, da v delu nobene uradne politične ni bilo resničnega jugoslovanstva, to je takega, v katerem so vsi enako pravično in enakopravno deležni vseh dobrin, ki jih donášajo sadovi jugoslovanske skupnosti.

Novi tok jugoslovanske miselnosti in čustvovanja, ki ga je popolnoma pravilno in živo naglasil in obrazložil tudi Boris Kidrič v dveh člankih („Več jugoslovanstva“ v 16. številki letošnjega Slovenskega Poročevalca ter „O osnovnih značilnostih v graditvi demokratične in federativne Jugoslavije“ v 12. številki letošnje Ljudske Pravice) in uvodničar v zadnji številki „Mladine“, je naš narod zajel v pravilnem umevanju važnosti slovenskega dela naše državne skupnosti, da se namreč da slehernemu pripadniku možnost in prilika popolnega izživljanja in pozitivnega ustvarjanja na lastnem področju. Samo na ta način bo naša državna skupnost trdna, zavedna in za napredno življenje sposobna, močna v tekmovanju z vsemi drugimi narodi na vsakem poprišču dela in ustvarjanja novih dobrin. Vsako drugačno naziranje je po mojem globokem prepričanju bilo in bi tudi v bodočnosti bilo škodljivo, ker bi brez takega pojmovanja jugoslovanstva, jugoslovanstva enakopravnosti in bratstva, gradili svojo domovino na pesek. Preveliko naglašanje samoslovenstva, samohrvaštva in samosrbstva bi bilo kvarno, ker bi nas trgalo na troje, rušilo naše temelje v skupnem življenju in uničevalo napore vseh žrtev, kakor se je to dogajalo pred zlomom Jugoslavije, ko so si nesrečni politiki prizadevali, da so nas na ta način slabili in končno pritirali do poloma.

Jugoslovanstvo je splavalo na površje, ko je bilo nad vse nemoralno, nad vse umazano. Ljudje Korduna, Zagorja, Bosne, Črne gore niso poznali nikoli med seboj sovraštva. Vse plemenito

v našem človeku je vzplavalo na dan in prekrilo vso umazanost kupčevalcev, mešetarjev, sleparjev in tatov iz političnega močvirja v predaprilski Jugoslaviji. Hudobija političnih mešetarjev stare Jugoslavije je morala pogubiti Jugoslavijo in jugoslovanstvo. Danes je ljudstvo Jugoslavije seglo drugo drugemu v roko in v plemeniti poštenosti planilo v borbo za svobodo in skupno domovino.

Kaj ste doživeli ob nemškem vdoru v Metliko?

Naši kmetje in meščani so iz srca hvaležni hrvatskim in slovenskim brigadam, ki so dale iz sebe vse, da preprečijo vdor v naše kraje, ker bi to bila nedogledna in neprecenljiva nesreča. Naše žene in dekleta so jim noč in dan kuhale hrano, da niso omagali od prevelikih naporov. Ker so hrvatske, poudarjam hrvatske brigade prišle nemškim silam v hrbet, so nemške horde imele le dobro uro časa za svoje uničevalno delo v Metliki. Če bi teh bratskih hrvatskih brigad ne bilo, bi po zapiskih, ki so jih dobili pri nekem ujetem nemškem oficirju, divjali po našem mestu dva dni in bi danes o Metliki ne bilo ne duba ne sluha.

Vdrli so tudi v našo hišo. Po sobah so odpirali predale, mi vzeli aktovko, v kateri hranim svoje rokopise, zmetali rokopise po tleh in tlačili v aktovko, kar jim je prišlo pod roko. Iz žepa so mi vzeli nalivno pero in potegnili uro, ki pa so mi jo potem vrnili, ko sem jim dokazal, da je čisto vsakdanja ura brez vsake vrednosti. Uničili so mi mnogo predragocenih spominov in spominskih daril, ki sem jih dobil po slovanskih državah ob različnih zletih in potovanjih. Bili so sami Nemci. Odšli so, kakor bi jih bil veter odnesel, kar je zasluga hrvatskih brigad, ki so jim prišle za hrbet, da so se morali umakniti takoj ne da bi bili utegnili končati svoj roparski posel. Bili so prava razbojniška tolpa, ki so po mestu ljudem iz denarnic pobirali denar in z rok snemali prstane. Razumljivo se mi zdi, da je nemški dramatik Schiller prav za Nemce napisal „Razbojnike“.

Jugoslovanske narode je združil kot nov simbol bratstva slovanskega juga maršal Tito. Kaj mislite, kakšen delež ima Tito pri ustvarjanju nove Jugoslavije?

Meni se Tito vidi osebnost, kot se pojavlja le na stoletje. To je mož iz ljudstva, ki ima za seboj brez dvoma težko življenje.

Bržkone bi lahko z njim čisto intimno in osebno občeval. Mi mali ljudje imamo vsak v sebi nekaj, kar radi delimo z drugim, ki tega nima, na primer kos kruha na dva lačna. Tito ima kot človek in sedaj kot državnik na najbolj odgovornem mestu mnogo tega v sebi, kar imamo mi vsi, zato je tudi naš simbol, zato nam tudi veliko daje, ustvarja široka obzorja in široke meje. Od nas malih, a delavnih ljudi bo odvisno, da to širino napolnimo z deli, ki bodo značila življenjsko moč in vsakršen napredek v Jugoslaviji.

Če pomislimo, kateri od narodov zavezniških nosi glavno težo gigantskih borb v sedanjem svetovnem spopadu, moramo reči, da prav slovanski narodi z velikim ruskim narodom na čelu bijejo najtežje boje z evropskimi barbari. Ali se vam ne zdi, da sedaj misel slovanske vzajemnosti dobiva svojo polno vsebino?

Naši veliki duhovi, ki so pred stoletjem napovedovali bodočnost slovanstvu, duhovi od Aleksandra Puškina do Adama Mickiewicza, od Jana Kollarja do našega Prešerna itd., nas niso varali, nam niso lagali, temveč so kakor Miroslav Tyrš 1871 napovedovali čas, ko bo pritisnil na slovanstvo naš najhujši sovražnik in bo treba držati orožje v vsaki pesti. Ti možje uma in vitezi plemenitosti slovanske duše so baš na usta našega Prešerna govorili, da bomo tja našli pot, kjer sinovi Slave si prosti voljo vero in postave. V tej veliki slovanski borbi nosi levji delež Rusija in matuška Moskva, kjer bo prevladoval brezobzirno resnicoljubni duh Tolstoj. V bratski Rusiji, v Mickiewiczovi Poljski, v čehoslovaški Svatopluka Čecha, v zadnjih ostankih Lužičkih Srbov, v prerojeni Bolgariji Hrista Boteva, v naši novi Jugoslaviji se bo silno in nepremagljivo razrastla sila slovanskega duha in slovanske moči. Sedanja borba je res borba med germanstvom in slovanstvom in slovanstvo prehaja v novo dobo moči in razcveta.

— — —

Zahvaljujem se mu za razgovor. Spremlja me mimo čebelnjaka do izhoda in mi želi, da bi kmalu uživali sadove naše borbe.

Razgovor z dr. Nikom Zupaničem

Okoli pritlične domačije univ. prof. dr. Nika Zupaniča stoje pod in hlev, svinjak in kozolec, a vse majhno in kot preračunano, da nudi 68-letnemu človeku zatišje pred vojnimi viharji in zavetje v starih letih. Za hišico z brajde vise že debeli grozdi, njivica se vleče ob plotu proti polju, po travi leže črviva jabolka, ki so odpadla z jablane. Pogled, ko sediva pri mizi pod jablano, se nama spušča preko zrelih polj, kjer že v križih čaka snopovje na mlačvo. „Ne, ne, pustiva politiko!“ se brani z nasmehom. „Jaz sem se iz politike izpregel že pred 18 leti.“ Pripoveduje o belokranjski noši, o narodnih rekah, o slikah na steklo — toda od časa do časa se mu visoka postava še ponosneje zravnja in bivši diplomat, ki se je sukal po pariških, londonskih in ameriških salonih, strese vrsto anekdot iz svojega diplomatovanja v prvi svetovni vojni, anekdot, ki povedo več kot grmade političnega teoretiziranja in modrovanja. Potem se spusti v pripovedovanje o preteklosti svoje rodne deželice, pri čemer začenja, „kako Metulum se Avgustu brani,“ in nadaljuje z zgodbami iz turških časov. A končno se na prigovarjanje in spretne znake časnikarjevih vprašanj le razgovori o sedanjem času in razkrije, s kakšno bistrostjo in živahnostjo duha spremlja in ocenjuje velika dogajanja v sedanjem času pri nas in v svetu.

Dr. Niko Zupanič je profesor Ljubljanske univerze ter v svetu priznan etnolog in zgodovinar. Bil je pomembna osebnost v bivšem Jugoslovanskem odboru med prvo svetovno vojno. Po vojni je bil dve leti minister v Pašičevem kabinetu, toda se je politiki kmalu odrekel in se posvetil znanstvu.

Na vprašanja odgovarja tako, da vedno prepleta zgodovino in sedanjost, ter s tem svojim izvajanjem dodaja neko posebno tehtnost človeka-znanstvenika in zgodovinarja.

Na ustanovnem občnem zboru Rdečega Križa ste govorili, da ste velik „belokranjski lokalni patriot.“ Res ste se

zatekli še pred italijansko kapitulacijo v svojo rodno Belo Krajino. Videli ste, kako raste naša narodna oblast na osvobojenem ozemlju. Kaj mislite o tej rasti in oblasti?

Ljudstvo se je spočetka nekam težko zavedalo, kaj pri naša nova svoboda. Spočetka daru svobode in nove demokracije niso razumeli, polagoma pa so se vpeljali in postali in postajajo vedno samozavestnejši. Iz ljudstva so vstali bolj nadarjeni ljudje, ki jim je bil dar jasen. Taki ljudje so znali blagodat svobode sprejeti in izbrati in postali primer še drugim, posamezne vasi so dale vzgled še ostalim.

Bela Krajina je bila vedno dežela-pastorka, sirota, ki nikoli ni uživala skrbi in uvidevnosti državnih oblasti. Brez posebnih šolskih institucij, brez kakšne industrije je ohranila tudi čudovito etnografsko svežost. Gospodarsko stanje je bilo nadvse nizko. V Avstriji na primer je bila izredno zadolžena in prav belokranjsko glavarstvo je od vseh avstrijskih glavarstev dalo procentualno največ izseljencev za Ameriko. Kako da danes Bela Krajina prehranjuje toliko ljudi? Saj razen krajev Otok, Krasinec, Griblje, Kapljišče ni nobenega predela v Beli Krajini, ki bi mogel kaj svojih pridelkov oddajati drugam. Glejte, tudi to izvira iz tiste globoke povezanosti z novo svobodo. Ljudje delajo. Belokranjec je samozavesten kmet, si je svojega kmetstva svest, dá vse na svojo kmečko čast. Ko vidi, da iz kmečkega sloja izhaja nova demokracija, nova oblast, ga to žene k najvnetejšemu delu, ker se zaveda v dno duše in srca, da sodeluje pri graditvi svoje svobode, svoje lastne uprave, šolstva, države. In tako delajo sedaj še prav posebno naša dekleta, naše žene in tudi otroci, ki so komaj odrasli otroškemu krilu. Ljudstvo čuti, da prihaja njihov čas, da bo vladalo samo, čuti, kako iz njihovih rok vstaja v borbah proti tujcu nova svoboda. Čuti, da se bo ali se je že postavilo na svoje noge. Vidim, kako nove sile iz novih generacij ustvarjajo nove stvari.

Avstrija je življenje dekretirala. Državno življenje je bilo predpisano v zadnji potankosti. To birokratstvo se je izvajalo iz središča, od glave navzdol. To se je v veliki meri ohranilo tudi v stari Jugoslaviji. Sedaj prihajajo državni posli v roke novih ljudi. V Beli Krajini vidim, kako se lotevajo tudi najbolj zapletenih stvari kakor tudi preprostih, ki jih prej niso smeli

reševati, ljudje, ki so prišli s polj, iz trgovin, iz šol, iz partizanske vojske. Naši ljudje so morda sedaj še trdi, kakor otroci v novi obleki. To pomeni, da so nove obleke veseli in da jim je v njej še nekam nerodno. Dokler je obleka še nova, jo je mogoče popraviti in izboljšati. Zato je prav, da nova oblast, ki raste iz ljudstva, noče biti dogmatična in okorela, temveč živa in vsakomur ustrežna.

Ali se vam ne zdi, gospod minister, da šele sedaj prihajamo do pravega slovanstva? Danes je jugoslovanska misel postala resnica v množicah. Danes lahko rečemo, da je jugoslovanska naša množica, ne le skupina politikov in intelektualcev. Bosiljevo in bramba Metlike sta gotovo znaka trdnega bratstva med Slovenci in brati onstran Kolpe.

Jugoslovanska misel v predaprilski Jugoslaviji res ni osvojila ne srea ne možganov. Ta ideja je bila samo last nekaterih politikov, ki so se s to idejo našemili kot z masko, kadar so nastopali v Beogradu, medtem ko so masko takoj odložili, ko so se vrnili v Zagreb, v Ljubljano ali Sarajevo. Poznali so samo in zgolj svoje strankarske smotre in koristi, ki so jih v Beogradu postavljale na dražbo. Vse je postalo strankarska trgovina. Med nami Jugoslovani ni bilo nobenega čustva povezanosti, ki bi vzdržalo v časih najtežjih preizkušenj, ko se vsaka država prav za prav šele izkaže, koliko je trdna. Pri nas so strankarji bili doma samoslovenci in so množice varali s slovenskim avtonomaštvom, v Beogradu so bili Jugoslovani za kupčijo. Klerikalci so se borili za slovensko zastavo, a ko so prišli na vlado, so jo prepovedali! Hrvatske množice pa so bile še veliko manj jugoslovansko orientirane kot naše. Politikom je jugoslovanstvo služilo samo za krinko njih strankarskih koristi. Naša politika je bila protiljudska in protijugoslovanska.

Novo jugoslovanstvo, ki ga je skovala narodno osvobodilna borba, se je moglo v Beli Krajini osloniti na zelo trdne in oprijemljive temelje. Tu strankarski strup ni uničil resničnega jugoslovanskega čutenja našega ljudstva. Turški vihar v 16. stoletju je Belo Krajino skoraj izpraznil in jo po drugi strani napolnil z novimi ljudmi. Tedaj so se v našo Krajino priselile množice Hrvatov in Srbov in se deloma stopile s prejšnjim slovenskim prebivalstvom, deloma se ohranile do danes. Med

hrvatskimi, srbskimi in slovenskimi kmeti ni bilo v Beli Krajini nikoli prepirov. Njih skupni junak je kraljevič Marko. Pred petdesetimi leti smo tu še prepevali pesem o Kosovski devojki, kakor jo pojo Srbi Ibarske in Moravske doline. Trikot Črnomelj-Pobrežje-Metlika je bil v 16. stoletju bramba Kranjske pred Turki, prva vojna granica, ki se je osnovala proti Turkom še pred ustanovitvijo protiturške trdnjave Karlovca leta 1578. in pred ustanovitvijo Vojne granice kot posebne vojaške organizacije. Jugoslovanstvo Bele Krajine je torej v novem času, ko bijemo boj za osvoboditev od okupatorjev, znova oživel v vsej svežosti in iskrenosti. Sedaj v narodno osvobodilnih vrstah ni nobenih politikov, ki bi ščuvali narod proti narodu, sedaj smo si podali roke v pravem čustvu jugoslovanske vzajemnosti in bratstva.

Kot sosedi Hrvatske ste mogli 1941 videti, kakšen pokolj je nastal med srbskim in hrvatskim elementom, med četniki in ustaši, med muslimani in srbskimi pravoslavci Paveličevimi katoličani. Ti pokolji so najtežja in najhujša obtožba starega „jugoslovansta“, ki je bilo krinka za politično izigravanje, kupčevanje, mešetarjenje, izrabljanje narodov in podobno. Ali ni Titovo partizanstvo, ali ni Narodno Osvobodilna Vojska povezala naših jugoslovanskih narodov v resnično bratstvo in obrnila orožje proti tistemu, ki je med nami sejal razdor in ščuval na pokolje, to je proti okupatorju in njegovim pomagačem.

Res, leta 1941 so se klali Srbi in Hrvati. Naroda, ki se ločita po veri, sta naščuvana drug proti drugemu padla drug nad drugega. Pavelić si je nadel katoliško barvo in zapisal pravoslavje na Hrvatskem poginu. Proti takemu načrtu je bila bramba razumljiva. Napetost, ki je bila med srbskim in hrvatskim elementom v NDH, so izrabili politikanti in to strujo nasprotij speljali na svoj fašistični mlin za dosego svojega osebnega, kratkotrajnega blagostanja. Strahoviti pokolji, proti katerim so Šentjernejska noč ali Sicilijanske večernice ali podobni pokolji nič, ti pokolji so razplamteli bratomorni boj, iz katerega ni bilo videti nobenega izhoda. Mihailović ni zbral ljudskih sil, da bi izvedel to, kar je bilo bistveno: boj proti okupatorju z vsemi združenimi silami

Jugoslavije. Partizanski nastop je odrinil ali premostil vsa nasprotstva med verami in narodi in pokrajinami in sedaj so ustvarjeni novi temelji. Sedaj raste nova jugoslovanska skupnost po naših brigadah, v skupnih bojih, kakor so bili pri Bosiljevu in ob vdoru proti Metliki. Izločena je hegemonija strank, ver itd. Združenje vseh jugoslovanskih narodov je izvedla Titova vojska. Kdor ljubi domovino in svobodo, mora iti samo v Titovo, to je jugoslovansko vojsko. Titova vojska je danes v svetu uradno priznana, kot edina jugoslovanska vojska.

Pri nas Slovencih je združila ves narod v boju proti okupatorju OF. Kaj mislite, koliko je narodno osvobodilni boj, ki ga je pri nas vodila OF, spremenil naš narod? Kakšne sadove je OF dosegela?

OF je dosegla, da je slovenski narod takoj z oboroženim odporom nastopil proti tujim nasilnikom. OF je zaktivizirala slovenske ljudske množice, zbudila v njih narodni ponos in samozavest in s tem dala vstati in zrasti premnogim talentom, ki so se krasno uveljavili kot vojaki, kot politični delavci, kot organizatorji novega gospodarskega življenja itd. Ta podvig boja za narodno osvobojenje bo zgodovina beležila kot nekaj edinstvenega. Takega vojaškega in junaškega dejanja naša slovenska zgodovina ne pozna do naših dni!

OF je ustvarila našega borca, našega vojaka. Vidim, kako so ljudje povezani z narodno osvobodilnim bojem. Da povem neko zelo pomembno spremembo! Ko je prišlo do kapitulacije Italije, je zavladalo vsesplošno veselje, češ da je že konec vojne, da je prišla popolna svoboda in podobno. Toda vojne ni bilo konec, nasprotno so ljudje videli, kako se izvajajo nove mobilizacije, kako odhajajo v boj mladi možje in fantje — naša dežela je bila v svojem veselju težko prizadeta. A kaj sem opazil, ko so se prav ti fantje in možje za božič vračali na kratek obisk in dopust? Pri vseh sem opazil, kako jih je vojna politična šola prekrvasila v zavedne borce! Sedaj se jim ni zdelo nič napačno in nič težko, da so morali oditi nazaj z dopusta. V njih je zmagala zavest, da je naša borba neizbežna, zato se niso več žalostili. Vidite, to je tudi eden majhnih, a neštevilnih primerov, kako je OF preobrazila naš narod v narod junakov. In sedaj, ko naš boj za osvobojenje traja že tri polna leta, smo vedno bolj pre-

pojeni z junaškim duhom borbe. Od vojaka — partizana prehaja narodno osvobodilna misel in junaški duh na dekleta, na žene, na otroke, na dom, na vas. Naš svet se je prebudil in prerodil. OF ima v tem neprecenljive zasluge za Slovenijo in Jugoslavijo.

V prejšnji svetovni vojni ste bili član Jugoslovanskega odbora v Londonu. Ali nam je danes Jugoslovonom oziroma našim zastopnikom med zavezniki laže zastopati koristi in zahteve naših narodov kot tedaj?

To je jasno! Medtem ker v prejšnji vojni nismo imeli nobene opore v domovini, ampak nas je nasprotno vsaka izjava politikov v domovini samo hotela postaviti na laž pred velikimi zavezniki, medtem ko so tedaj naše narodne sile služile kot podložniške vojaške sile v boju za tuje koristi in v direktnem nasprotju z zavezniki, je danes položaj popolnoma spremenjen.

Jugoslovanski odbor je delal za zedinjenje avstro-ogrskih Slovencev, Hrvatov in Srbov s Srbi v kraljevini Srbiji in Črni gori. Za avstro-ogrske Srbe je pred zavezniki govorila kraljevina Srbija in kraljevina Črna gora, ki sta edini imeli tudi bajonete. Za Slovence in Hrvate ni bilo nikogar, da bi se zavzel zanje. Le njih majhen, a zato tem častnejši del se je v jugoslovanskih dobrovoljskih divizijah boril za njih osvobojenje. To je v izvestni meri podprlo naše delo zlasti, ker so večinoma vsi dobrovoljci odhajali na solunsko fronto skozi Anglijo, tako da so se mogli Angleži na lastne oči prepričati, da odhajajo na zavezniško bojišče. Spočetka jugoslovanski odbor sploh ni mogel samostojno nastopati na diplomatskem polju, ampak je njegove težnje pred tujo diplomacijo zastopala kraljevina Srbija. Prišlo je večkrat do sporov, ker so nekateri srbski vodilni politiki mislili na ustvaritev velike Srbije in ne Jugoslavije. Pozneje smo si polagoma po osebnih poznanstvih pridobili zveze z zavezniškimi krogi. Ker nismo imeli zaslombe doma — namreč v tisti javnosti, ki je oficijelno predstavljala naše narode, to je v politikih in njih organizacijah — smo prenesli našo propagando med ameriške Jugoslovane. Rekli smo, da so to tisti svobodni ljudje, ki edino lahko govore v imenu stare domovine, katera zaradi tujčevega pritiska ne more govoriti kakor bi hotela.

Danes ni nikjer majske deklaracije, ki bi svetu govorila, da hočejo Slovani Avstro-Ogrske ostati v okviru Avstro-Ogrske,

kakor je to bilo 1917, pa bodisi, da je bila tista izjava o avstro-ogrskem okvirju mišljena iskreno, ali pa gre samo na račun pritiska politike Dunaja in Habsburgov. Za zunanji svet je tista klavzula o avstro-ogrskem okvirju pomenila pri našem delu najresnejšo oviro. Clemenceau je ob koncu mirovnih pogajanj neki naši delegaciji, ki je predstavljala avstro-ogrske Jugoslovane, izjavil, da so se avstro-ogrski Hrvati in Slovenci dobro borili — proti zavezniku...

Danes je Narodno Osvobodilna Vojska Jugoslavije pod maršalom Titom neposredna zaveznica velikih zavezniških armad Anglije, Združenih Držav Amerike in Sovjetske zveze. Naši cilji so cilji velikih zaveznikov. Zato so zavezniški listi polni priznanj našega boja, zato je sedaj lahko zavezniškemu svetu tolmačiti naše težnje, zato je razumljivo, da veliki zavezniški državniki z najbolj laskavimi besedami ocenjujejo naš prispevek v boju proti fašizmu in nacizmu.

Narod, ki se bori za svobodo, je čaščen, tisti, ki so se podali tujcu v službo, so narodu v sramoto, so iz naroda kot slabi ljudje odrinjeni. Tako je učil že stari grški zgodovinar Herodot. Grški ljudje, ki so služili tujcem, kakor Alkibiad, Pavsanias, Agezilaj in drugi, so pred Grčijo veljali za narodne izdajalce, čeprav so bili pred izdajstvom veliki državniki. Sokratu so na njegovi razpravi, ko so ga sodili na smrt, posebej očitali njegovega učenca Alkibiada, ki je izdajalsko služil svojim in narodnim sovražnikom. Tako tudi jugoslovanski narodi sodijo o svojih narodnih izdajalcih.

Najveličastnejši jugoslovanski simbol narodnega boja je herojski ciklus Kosovo. Iz poraza je tedaj vzkliklo narodno vstajenje. Tako raste tudi iz našega sedanjega narodno osvobodilnega boja nova svoboda vseh bratskih jugoslovanskih narodov, ker je vsak izmed Jugoslovancev storil svojo dolžnost — izdajalcev pa sploh ne štejemo med naše ljudi, ker so se sami izločili iz naše sredine. Kdor je sodeloval ali še sodeluje z okupatorjem, ga je narod izpljunil, kakor so svobodoljubni narodi vedno izpljuvali vse izdajalce in sebične prekupčevalce z narodnimi in svobodoljubnimi svetinjami.

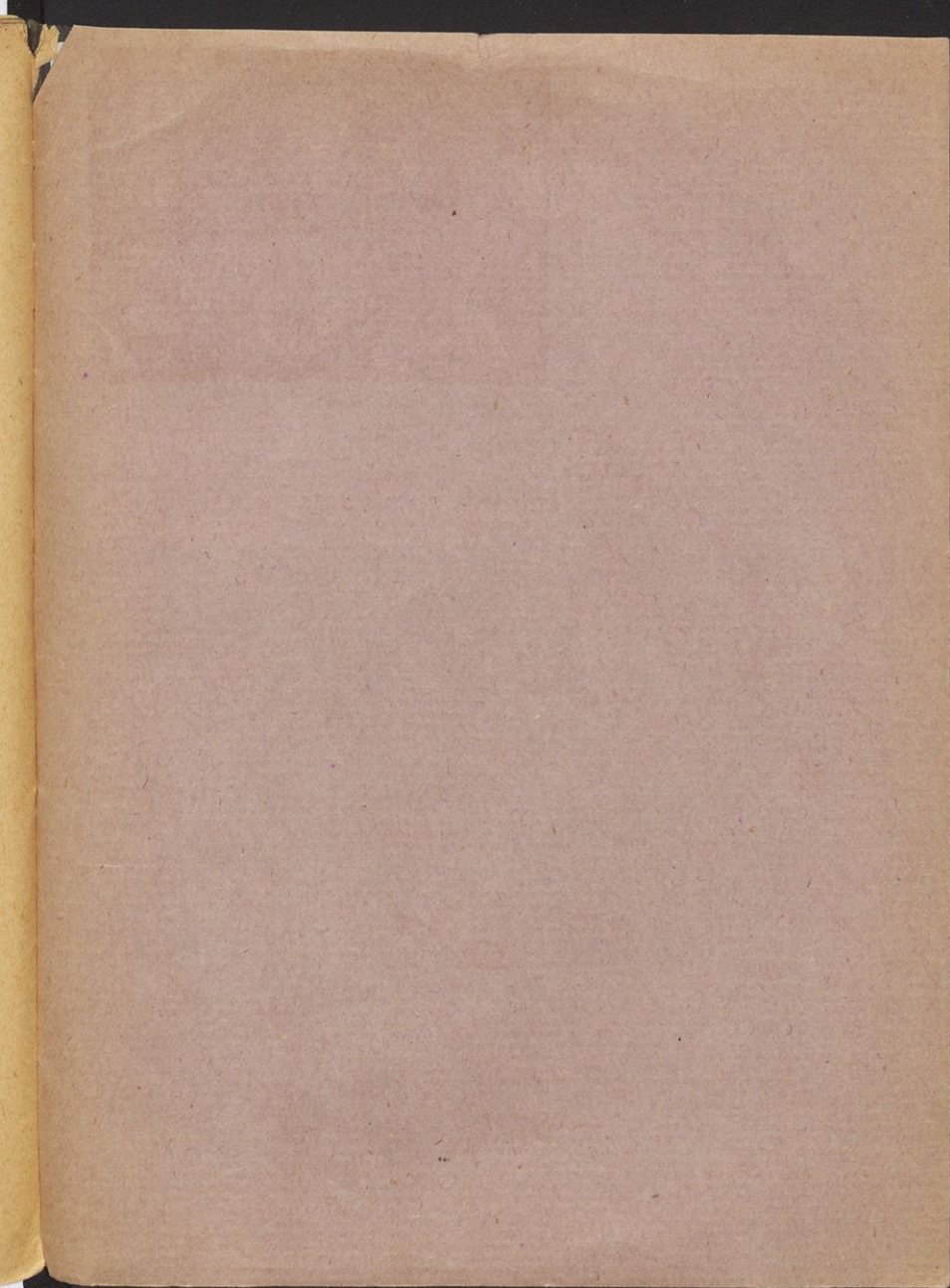
Diplomatska borba bo sedaj oziroma je že neprimerno lažja kot v bivši svetovni vojni in po njej. Veliki zavezniki so na naši strani, so trdno povezana enota v vojni in bodo taka

enota tudi po vojni, ko bodo skupno gradili povojni mir. Na zavezniški strani ni nikogar, čigar Interesi bi se križali z interesi drugih njegovih zaveznikov. Nasprotni tabor pa se ruši sam v sebi in ne bo po vojni imel nobene besede glede nas. Že leta 1941. smo se uprli zvezi z Osjo in od aprila istega leta bijemo boj na strani velikih zaveznikov, zato smo njih emotno pomoč tudi zaslužili in nam jo iskreno izkazujejo.

Tako se je zaključil razgovor.

„Pa zapišite še to: Kar sem povedal, sem povedal kot nepolitičen človek, kot zgodovinar in opazovalec dogodkov v sedanjosti. Kot sem že rekel, sem se od političnega voza odpregel že pred 18 leti. „Potem mi naliže vina iz svojega vinograda in trčiva na zdravje.“

Tiskala „Partizanska tiskarna“

UNIVERZITETNA KNJIŽNICA MARIBOR

16339

COBIS

095001207

ZA ČITALNICO